

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 439/455

Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik
Büyüme İlişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi¹

&

**The Relationship Between Islamic Banking
Development and Economic Growth in Central
Asia: Causality Analysis In a Case Of
Kazakhstan**

Farangis YUSUFZODA

Master's Degree Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences,
Department of Islamic Finance and Economics

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı

yusufzoda96f@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2825-3299

Nurullah ALTINTAŞ

Assoc.Prof.Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences,
Department of Economics

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü
naltintas@sakarya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9425-3516

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 09.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 23.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 439-455

¹ Bu çalışma, 2021 yılında, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı'nda, Doç. Dr. Nurullah Altıntaş danışmanlığında yürütülen, "Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi" isimli Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

Atıf/Cite as: Yusufzoda, F. & Altıntaş, N. (2021). Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 439-454 . DOI: 10.35342/econder.1034802

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi

Öz

Bu çalışmada, İslami bankacılık özelinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, gelişmekte olan piyasalar içerisinde yer alan Orta Asya ülkeleri için, Kazakistan örneğinde Toda Yamamoto Nedensellik testi ve Frekans Alanı Nedensellik Testi ile 2010-2020 dönemi için analiz edilmiştir. Finansal gelişme göstergesi olarak literatürde yaygın bir şekilde ele alınmakta olan, İslami bankalarda ticari müşterilere kullandırılan fonlar ve Gayri Sayfi Milli Hasıla'ya (GSMH) ait üç aylık veriler kullanılmıştır. Analiz için, yapısal kırılmalara izin veren birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Durağanlığın tespiti sonrası serilerin özellikleri dikkate alınarak İslami bankacılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Toda Yamamoto nedensellik testi ile test edilmiştir. Nedenselliğin geçici ve kalıcı etkilerinin varlığının tespiti bağlamında, Breitung ve Candelon (2006) tarafından geliştirilen kısa, orta ve uzun dönem ayrımı yapılarak nedensellik analizini sağlayan Frekans Alanı Nedensellik testi kullanılmıştır. Analizler sonucunda, ekonomik büyümeden İslami bankacılığa doğru tek yönlü ve kalıcı nedensellik tespit edilmiştir. Talep takipli hipotezi doğrulayan bu sonuçlar üzerinden politika önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme, İslami Bankacılık Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF), Toda-Yamamoto Yaklaşımı, Nedensellik Analizi.

The Relationship Between Islamic Banking Development and Economic Growth in Central Asia: Causality Analysis In a Case of Kazakhstan

Abstract

In this study, the causation relationship between financial development and economic growth in the Islamic banking feature was analyzed for Central Asian countries involved in emerging markets for the period 2010-2020 with the Toda Yamamoto Causation test and Frequency Area Causation Test in the case of Kazakhstan. As a gauge of financial development, was used funds given for business customers in Islamic banks and quarterly data for Gross Domestic Product (GDP). For analysis unit root tests, allowing for structural fractures was used. The causation relationship between Islamic banking development and economic growth has been tested by the Toda Yamamoto causation test, taking into account the specifics of series after determination of stasis. In the context of determining the existence of transient and lasting effects of causation, the Frequency Area Causality test, developed by Breitung and Candelon (2006), was made short, medium and long term separation, providing causation analysis. As a result of the analysis,

Econder

ECONDER

ISSN: 2602-3806

International Academic Journal

one-way and persistent causation has been identified from economic growth to Islamic banking. Policy recommendations have been made through these results that validate the demand-tracked hypothesis.

Key Words: Economic Growth, Financial Development, Islamic Banking, Toda-Yamamoto Approach, Causality Analysis.

Giriş

Coğrafi anlamda Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kazakistan'dan oluşan Orta Asya bölgesi küresel ekonomide yaklaşık %0,3 ve dünya nüfusunun yaklaşık %1'lik gibi mütevazı bir paya sahiptir. Ekonomi GSYİH açısından yaklaşık 3 kat geridedir. Yüzyılın başından bu yana, çoğu Orta Asya ülkesi oldukça güçlü bir ilerleme göstermiştir. Hidrokarbon ve metal ihracatçıları OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkelerine kıyasla, gelir farkını ortadan kaldırmaya öncülük etmektedir (Statik BDT Komitesi, 2019).

Son on yılda Orta Asya ülkelerinde gözlenen önemli büyümeye yol açan başka dinamik süreçler de vardır. Bunlar, son derece yüksek emtia fiyatları ve göçmen işçilerin ücret gelirlerinden önemli miktarda ailelerine göndermesidir. Bu dinamiklerdeki en önemli faktör Çin'den gelen talebin güçlü miktarda artış göstermesidir. Çin'in emtia talebi (kömür, bakır ve petrol gibi) Orta Asya'dan ve Rusya Federasyonundan yapılan ihracatın büyümesine katkıda bulunmuştur ve bu da Orta Asya'dan artan sayıda işçi çekmiştir. Bu nedenle göçmen işçilerin ülkelere havale gönderimi büyük ölçüde artmıştır. Buna ek olarak, komünizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçişin başlamasının ardından, 1990'ların başlarındaki ciddi durgunluktan toparlanma sürecine dönüşüm büyük ölçüde, uluslararası entegrasyonun derinleşmesine, özel sektörün gelişmesine ve kaynakların tahsisinde verimliliğin artmasına katkıda bulunan siyasi reformlardan kaynaklanmıştır (IMF, 2017).

Orta Asya'da İslami Finansman, nispeten yakın zamanda ortaya çıkmıştır. 2008'deki mali krizden sonra, bölge devletleri İslam Kalkınma Bankası (IKB) ile daha yakın işbirliği yapmaya başlamıştır ve bu da İslami Bankacılık biçimleri oluşturmak için bir dizi iç girişimin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu makale, bu tür girişimlerin müteakip gelişiminin bazı Orta Asya ülkelerinde kötüleşen siyasi durum nedeniyle engellendiğini savunmaktadır. Mali krizin başlangıcında, Orta Asya ülkeleri İslami Yatırım Sermayesinin bölge piyasasına girmesine hazırdır. Ancak İslami Finansman ilkelerine uyum sağlama konusundaki kararlılıkları, bu ülkelerdeki iç siyasi karışıklıklar

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

artmaya başladığında aksamıştır ve bu da reform önceliklerinin hızlı ve ani bir şekilde değişmesine neden olmuştur.

İslami Bankacılık dünya çapında aktif olarak gelişirken ve varlıkları 2 trilyon dolardan fazla değere sahipken, Orta Asya ülkeleri çoğunlukla küresel İslami finansal akışların bu yeni resmine katılmamaktadır. Bölgenin çoğu ülkesindeki İslami Yatırımlar hususunda kayda değer bir büyüme görülmemektedir. Yetkililerin İslami Bankacılığı geliştirme niyetleri hakkında tekrarlanan açıklamalarına rağmen, sonuçlar hayal kırıklığı yaratmaktadır.

2008 yılındaki küresel finansal krizde İslami bankalar güvenilirliklerini kanıtlamış ve tüm dünyanın ilgi odağı haline gelmiştir. Kazak pazarında İslami bankacılık ürünleri giderek daha fazla dikkat çekmektedir. 1 Temmuz 2020 itibarıyla, İslami bankaların müşterilerinin mevduatlarının büyümesi yıllık değişimde %63 ve 9,4 milyar Tenge olarak gerçekleşmiştir. Kazakistan'da İslami bankacılık uygulaması 2010 yılında Al Hilal Bank'ın açılmasıyla başlamıştır. İlk yedi yıl boyunca banka kurumsal müşterilere odaklanmıştır, ancak Ağustos 2017'de Almatı, Nur-Sultan ve Çimkent şehirlerinde birer şube açılmıştır. Şu anda Kazakistan'da iki İslami banka - Al Hilal ve Zaman-Bank, hem kurumsal müşteriler hem de bireyler için çok çeşitli finansal hizmetler sunmaktadır (Kazakistan Merkez Bankası, 2019).

İslami Bankacılık, konvansiyonel bankalarda mevduatta para tutmaktan çekinen, faiz hassasiyeti olan kimselerin tasarruflarının toplanarak, reel ekonomiye aktarılmasını sağlamaktadır. İslami bankalar aynı zamanda, ekonomik büyüme için katalizör olan finansal istikrara da katkıda bulunmaktadır. İslami Bankacılığın giderek dünyada yaygınlaşmasıyla birlikte, bu durumun ekonomiler üzerinden dünyayı ne ölçüde etkilediğini incelemek oldukça önemlidir.

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi iki teori çerçevesinde açıklanmaktadır. Bunlardan ilki olan arz öncüllü hipotez, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğunu ortaya koyarken ikinci görüş olantalep takipli hipotez, nedensellik ilişkisinin yönünün ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğunu ifade etmektedir.

Bu çalışmada, İslami Bankacılık özelinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, gelişmekte olan piyasalar içerisinde yer alan Orta Asya ülkeleri için, Kazakistan örneğinde Toda Yamamoto

Nedensellik testi ve Frekans Alanı Nedensellik Testi ile 2010-2020 dönemi için analiz edilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisi temelinde teşekkül etmiş bulunan teorik ve ampirik literatüre, ikinci bölümde ise İslami bankacılık ve ekonomik büyüme ilişkisine dair yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm veri seti, yöntem ve bulguları içermektedir. Çalışmanın son kısmında ise, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Çalışmalar

Ekonomi ve finans dünyasında en çok araştırılan ve incelenen konulardan biri, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkidir. Ancak, bu çalışmaların sonuçları hakkında görüş birliği sağlanamadığı görülmektedir. Bazı çalışmaların sonuçlarına göre, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki vardır, bazılarının sonuçlarına göre bu iki faktör arasında olumsuz bir ilişkisi vardır. Bazı çalışma sonuçlarına göre ise, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki yoktur. Finansal gelişmenin etkileri, ülke ekonomilerinin ekonomik büyüme derecesine göre farklılaşmaktadır. Finansal sistemin önemi, ekonomik büyümenin farklı dönemlerinde değişebilmektedir.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ilk olarak Bagehot (1873) tarafından incelenmiştir. Çalışmada, İngiltere'deki finansal piyasa gelişiminin yüksek getiri elde etmek için sermaye girişlerini nasıl etkilediği ve finansal araçların, tasarrufları ekonomik büyümeyi teşvik etmek için uzun vadeli yatırımlara nasıl dönüştürdüğü açıklanmaktadır. Daha sonra bu konu, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı çalışmasında ele alınmıştır. Çalışmada, bankaların İskoçya'daki ticaret hacminin gelişiminde çok önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır (Smith, 1986).

Goldsmith (1969) tarafından yürütülen çalışmada, 1949-1959 yılları arasında finansal kalkınma ve ekonomik büyüme değişkenleri 35 ülkenin verilerine göre test edilmiştir. OLS (Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi) ve grafik analiz yöntemleri kullanarak yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre, statik zayıf bir bağlantı olmasına rağmen, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki vardır.

Atje ve Jovanović (1993) tarafından yürütülen çalışmada, 1960-1985 yılları arasında sermaye piyasasının gelişimini ve ekonomik büyümeyi temsil eden değişkenler 94 ülkenin yıllık verilerine göre test edilmiştir. Elde edilen

sonuçlara göre, sermaye piyasasının gelişimi ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki vardır.

Rajan ve Zingales (1998), çoklu gerileme modeliyle, finansal gelişimin ekonomik büyümeyi doğrudan etkilediğini tespit ettiği sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda Ahmed ve Ansari (1998), Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Granger nedenselliği ve korelasyon analizine dayanarak, finansal sistemin gelişmesinin ekonomik büyümeyi etkilediği ve büyümeye neden olduğu sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik etmek için finansal sistemin gelişimini teşvik etmek gerekmektedir.

Lopez ve Spiegel (2002) tarafından yürütülen çalışmada, finansal gelişmeyi temsil eden ve 1960 ile 1990 yılları arasında ekonomik olarak büyüyen değişkenler, 101 eyaletin ortalama verilerine dayanarak test edilmiştir. Çalışmada dinamik panel yönteminde GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, kısa vadede belirsiz bir ilişki olmasına rağmen, finansal gelişimin ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkinliğe sahip olduğu bulunmuştur.

Thangavelu ve Ang (2004) tarafından yürütülen çalışmada, ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişki, banka sektörlerinin unsurlarını ve fon pazarının ilerleme unsurlarını temsil eden değişkenler ile incelenmiş olup, Avustralya'nın 1960-1999 yılları arasındaki üç aylık verilerine dayanarak test edilmiştir. Çalışmada, VAR modelleme ve Granger nedensellik yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, fon pazarının gelişmesinin ekonomik büyümeyi tetiklediği, büyümenin de banka sektörlerinin gelişmesine neden olduğu bulunmuştur.

Stengos ve Liang (2005) tarafından yürütülen çalışmada, bankacılık gelişimini, ekonomik büyümeyi ve piyasa kapitalizasyonunu temsil eden değişkenler, gelişmekte olan 30 ülkenin 1988 ve 2001 arasındaki ortalama verilerine dayanarak test edilmiştir. Dinamik panellerde GMM yöntemi kullanarak yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, fon pazarının gelişmesi kontrol edildiğinde bankacılıktaki gelişimin, ekonomik büyümeyi etkilemediği veya önemli ölçüde olumsuz etkilemediği bulunmuştur.

Ang ve McKibbin (2007) tarafından yürütülen çalışmada, ekonomik büyümeyi ve bankacılık sektörünün gelişimini temsil eden değişkenler, Malezya'nın 1960-2001 yılları arasındaki yıllık verilerine dayanılarak test edilmiştir. Çalışmada, VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) yöntemi,

Johansen-Cointegration, Granger nedensellik testi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ekonomik büyümeden bankacılık sektörünün gelişmesine doğru uzun dönemli ve aynı yönlü ilişkinin olduğu bulunmuştur.

AL Malkawi ve Abdullah (2011) tarafından yürütülen çalışmada, finansal arabuluculuğun gelişimi ve ekonomik büyümeyi temsil eden değişkenler, MENA (Mena Bölgesi olarak isimlendirilen ve İsrail Devleti hariç büyük çoğunluğu Arap veya İslam vasıfları ile ön plana çıkan Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri) bölgesinin 13 ülkesinin 1985-2005 yılları arasındaki yıllık verilerine dayanarak test edilmiştir. Çalışmada, havuzlanmış OLS (Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi), düzeltme etkisi modelleme, rassal etki modelleme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, finansal arabuluculuğun ilerlemesi ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu bulunmuştur.

2. İslami Bankacılık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerinde Çalışmalar

İslami Bankacılık, küresel finans piyasasının en hızlı büyüyen paydaşlarından biridir ve 300 kurum aracılığıyla 75'ten fazla ülkede faaliyet göstermektedir. Geçmiş literatür finansal kurumların gelişimini ekonomik büyümenin bir belirleyicisi olarak belirlerken, İslami Bankacılığın ekonomik büyüme ile ilişkisi üzerine araştırmalar sınırlı kalmıştır.

Bagehot (1873)'den itibaren birçok ekonomist, kredibiliteye değer firmaları belirleme ve riski bir araya getirme konusunda başarılı olan bankaların ekonomik büyümeyi hızlandırdığını savunmaktadır. Siddiqi (1999), İslami Bankacılık finansal araçları doğrudan borçlunun gerçek gelirine bağladığından, fonların daha yenilikçi ve daha iyi sonuçlar vermesi beklenen projelere tahsis edildiğini savunmaktadır.

Siddiqi, İslami Finansın risk paylaşımı yönünün bankaları ve özel borç verenleri fonlarıyla daha ihtiyatlı olmaya teşvik ettiğini ve sonuç olarak likiditeyi geleneksel bankalardan daha uygun bir şekilde tahsis ettiğini ileri sürmektedir., *Beşir (1999)* ise, uzun vadede İslami Bankacılığın finans sektöründe ve girişimciler arasında yeniliği teşvik ederek refahı artırdığını savunmaktadır. İslam Ekonomisi, neoklasik ve Keynesyen ekonomide çok yönlü fonksiyona sahip belirli mekanizmaların (faiz) kullanılmasını yasakladığından, İslam merkez bankalarının ekonomiyi düzenlemek için alternatif yollar bulmaları gerektiğini düşünmektedir.

Bankacılık sistemine katılımdaki artış, tasarruf oranını ve bilinen kalkınma faktörleri olan likiditeye erişimi artıracaktır. Bu etki bankanın gerçek

uygulamalarıyla alakasız olabilir. Bu konuda *Bahar (1999 pg. 1)* şunları ifade etmektedir:

"İslami Finans ve yatırım endüstrisi, Müslüman dünyasında daha verimli ve yetenekli sermaye piyasalarının geliştirilmesinde değerli bir bileşen olabilir ve dolayısıyla daha verimli bir dünya ekonomisi yaratılmasına katkıda bulunabilir. İslami Bankacılık, küresel toplumun dünya çapında Müslümanların tasarruflarına erişmesini sağlayan bir finansal aracılık sistemi sağlayabilir ve bunun tersi de geçerlidir".

Bu durumun tersine, bazı araştırmacılar İslami Bankacılığın üretimi ve büyümeyi teşvik etmediğine dair iddialar öne sürmüşlerdir. *Choudhury (1999)* İslami Bankacılığın kalkınma ve sosyal refah üzerindeki etkisine dair ampirik bir analiz yapmıştır. Çoğunlukla Türkiye, Dubai, Mısır ve Sudan merkezli İslami bankaların verilerinin analiz edildiği çalışmada, İslami bankaların bir ürün ve risk çeşitlendirmesinin düşük kaldığını, kaynakları engellediğini ve üretimi azalttığını tespit etmiştir. Sonuç olarak, İslami Sermaye Piyasalarının ve İslami Ekonomik Düşüncenin kalkınma etkisinin yetersiz olduğu sonucuna varmıştır.

El Rajhi (1999), İslami bankaların Dünya Bankası, IMF, IFC ve İslami Kalkınma Bankası gibi küresel ekonomik kuruluşlarla işbirliği içinde hem özel hem de kamu sektöründeki kalkınma projelerini finanse etmeleri için birçok fırsat olduğunu savunmaktadır.

Obaidullah (1999), altyapı programlarının başarısının büyük ölçüde İslami Bankacılığın doğasında kullanılabilir bir özellik olan optimal risk ve getiri paylaşımına bağlı olduğunu ileri sürmektedir.

Cihak ve Hessen (2008), büyük İslami bankaların büyük ticari bankalardan daha az istikrarlı olduğunu, ancak küçük İslami bankaların küçük ticari bankalardan daha istikrarlı olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar, bulgularının büyük ölçüde kredilerin varlıklara oranı ve maliyet-gelir oranındaki farktan kaynaklandığını iddia etmektedirler.

Hasan ve Dridi (2010), İslami bankalar geleneksel bankalardan çok daha az olumsuz bir ekonomik etki yaşadıklarından, durgunluk sırasında istikrarın İslami Bankacılığın belirgin bir özelliği haline geldiğini iddia etmektedirler.

Beck, Demirguc-Kunt ve Merrouche (2010), İslami bankaların geleneksel bankalardan daha verimli olduğunu ve daha yüksek kapitalizasyon oranlarına sahip olduğu bulgusuna elde etmiştir.

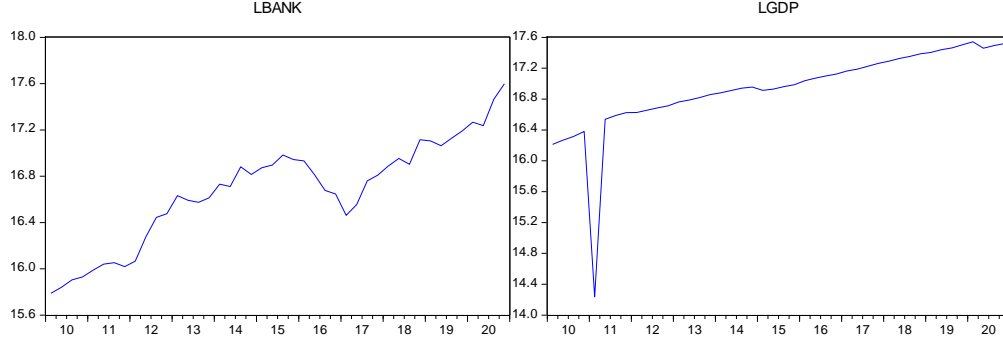
Ayrıca Yazdan ve Sadr (2012) ile Kassim (2016) ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi) yöntemini kullanarak İslami Finans ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu saptamıştır. İmam ve Kpodar (2016) 52 ülkeden oluşan analizinde, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye olan pozitif etkisinin İslami Bankacılık özelinde geçerliliğini araştırmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulguya göre, İslami Bankacılığın büyüme ile pozitif ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Hafnida, Maamor ve Abdullah (2016), 4 OIC (İslam İşbirliği Taşkilatı) ülkesi için panel veri analizi yöntemini kullanarak İslami Finansmanın ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Bozkurt vd.(2020) ise ekonomik büyüme üzerinde geleneksel ve İslami Bankacılığın etkisini Türkiye özelinde incelemişlerdir. İslami Bankacılığın kalkınmanın ilk aşamalarında ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği belirli bir safhadan sonra büyümeye katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın geleneksel bankacılığın ekonomik büyümeyi önce olumlu, belirli bir eşikten sonra ise olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada Ekonomik büyüme üzerinde beklenen performansın elde edilebilmesi için finansal sistem içerisinde İslami Bankacılık oranının artırılması gereği vurgulanmıştır.

3. Veri, Yöntem ve Analiz

Bu çalışmada Kazakistan ekonomisinde İslami Bankacılığın gelişimi ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi aylık verilerle 2010:1–2020:04 dönemi için incelenmiştir. İslami Bankacılığının gelişimi için İslami bankalarının özel sektöre verdiği krediler kullanılmıştır. Söz konusu veriler “Al-Hilal Kazakistan Bankası” (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi) veri tabanından elde edilmiştir. Değişkenler aylık olduğu için mevsimsellik etkileri dikkate alınmıştır. Mevsimsellikten arındırıldıktan sonra logaritması alınarak analize tabi tutulmuştur. Çalışmada İslami Bankacılığın gelişimi LBANK olarak gösterilirken, Gari Safi Yurtiçi Hasıla LGDP ile ifade edilmiştir. Değişkenlerin logaritmik formlarına ait grafikleri aşağıda gösterilmektedir:

Şekil 1: Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Yukarıdaki grafik incelendiğinde LBANK değişkeni 2010-2020 döneminde bir artış trendine sahipken belirli dönemlerde kırılmalar olduğu görülmektedir. LGDP verisi de 2010-2020 döneminde kırılmalara sahiptir.

Araştırmada aşağıdaki ilişkiler incelenmiştir:

$$LBANK = f(LGDP) \text{ ve } LGDP = f(LBANK)$$

Hem İslami Bankacılık gelişimini belirlemede GSYH açıklayıcı değişken olarak hem de GSYH'yı belirlemede İslami Bankacılık gelişimini açıklayıcı değişken olarak test edilmiştir. Diğer bir ifadeyle değişkenlerin birbirlerinin nedeni olup olmadığı ve bu durumun geçici ve/veya kalıcılığı bu çalışmada analize tabi tutulmuştur .

Değişkenler arasındaki ilişki Granger Nedensellik ve Frekans Alanı Nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Ekonometrik analizlerin ilk aşamasında değişkenlerin birim kök içerip içermediklerinin test edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda değişkenlerin incelendiği dönemdeki yapısal değişimleri dikkate alan Lee Strazicich Yapısal Kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır. Bir sonraki aşamada nedensellik testleri uygulanmış ve Granger Nedensellik testi ile Frekans Alanı Nedensellik testi kullanılmıştır. Frekans Alanı Nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedenselliklerin geçici ve kalıcı etkileri ölçülmüştür. Bu çalışma Kazakistan ekonomisinde İslami Bankacılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin geçici ve kalıcı etkilerini dikkate alan ilk çalışma olduğu düşünülmektedir.

Gerek zaman serilerinde gerekse panel veri analizlerinde değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmeden önce birim kök testleri yapılmaktadır. Birim kök test sonuçlarına göre uygulanacak metodlar değişmektedir. Bununla birlikte durağanlıklar dikkate alınmadan yapılan analizler güvenilirlikten uzak kalmaktadır.

Lee Strazicich birim kök testinde yapısal kırılma varsayımı altında H0 hipotezi ele alınan değişkenin durağan olmadığı biçiminde iken H1 hipotezi ise değişkenin bu varsayım altında durağan olduğunu söylemektedir. Hem LBANK hem de LGDP sabit ve trendli olduğu için birim kök testleri için sabit ve trendli modeller dikkate alınmıştır. Buna göre değişkenlerin LS sonuçları Tablo 1’de sunulmaktadır:

Tablo 1. Lee Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	LGDP	LBANK
I(0)	-5.81	-5.66
Kırılma Tarihi	2015Q1, 2019Q4	2014Q3, 2016Q3
I(1)	-7.01*	-6.47*
Kırılma Tarihi	2012Q4, 2019Q3	2016Q3, 2018Q2

*%5 anlamlılık düzeyinde durağandır. Sabitli ve Trendli model dikkate alınmıştır

LS sonuçları incelendiğinde hem LGDP hem de LBANK birinci farkında durağandır. Durağan olmayan seriler ile yapılan Granger nedensellik testleri hatalı sonuçlar verebileceğinden hareketle Toda-Yamamoto (1995), ‘gecikmesi arttırılmış VAR yöntemini geliştirmiştir. VAR modellerinin tahmininde serilerin seviye değerlerinin kullanıldığı bu yöntemin temel özelliği, serilerin birim kök ve eş bütünleşme özelliklerine duyarlı olmamasıdır(Aydın vd. 2014).

Toda-Yamamoto yönteminde öncelikle otokorelasyon, değişen varyans ve normallik testlerine uygun VAR modeli için ‘uygun gecikme uzunluğu’ (p) belirlenmektedir. Bulunan ‘gecikme uzunluğu’na (p), en yüksek bütünleşmeye sahip değişkenin ‘maksimum bütünleşme derecesi’ (dmax) yani durağanlık seviyesi eklenmektedir. Sonrasında ise VAR (p+dmax) modelinin tahmin edilmektedir. (Toda ve Yamamoto, 1995).

Bu yaklaşımda oluşturulan denklemler aşağıdaki usuldedir:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d} \alpha_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d} \alpha_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d} \beta_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^p \beta_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Sonraki kısımda p+d_{max} gecikme için serilerin seviye değerleri üzerinde EKK modeli koşulmaktadır. Nihai olarak, değişkenler için sırasıyla kısıtlama konulmakta. ve eşitlik (1)’de ‘X_t değişkeninden Y_t değişkenine doğru Granger nedensellik yoktur’ sıfır hipotezi aşağıdaki gibidir:

$$H_0 : \alpha_{2i} = 0$$

Wald (F-testi) testi ile bu kısıtların anlamlılığı test edilmektedir. Elde edilen sonuçlar Tablo2 de gösterilmektedir:

Tablo 2: Toda Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

H0 Hipotezi	Chi Square	Prob.
LBANK LGDP'in Granger nedeni değildir	1.182374	0.7572
LGDP LBANK'in Granger nedeni değildir	6.392665	0.0940*

Not: * %10 anlamlılık düzeyinde nedenselliği gösterir.

Elde edilen sonuç 2010-2020 döneminin tamamını kapsayan bir yorumu ortaya koymaktadır. Yani bu dönem içinde sadece GSYİH'dan İslami Bankacılık gelişimine doğru bir nedensellik söz konusu olmaktadır. Bu analizden farklı olarak yine tüm dönemi baz almakla birlikte Frekans Alanı Nedensellik Testinde kısa, orta ve uzun dönem ayrımı yapılarak nedensellik test edilmektedir. Bu test sayesinde incelenen dönemi kısa ve uzun dönem olarak ayırarak değişkenler arasındaki ilişkinin nedenselliğine farklı bir bakış açısı getirilmiştir.

Breitung ve Candelon(2006)'un geliştirdiği bu nedensellikte test istatistikleri farklı frekanslara ayrıştırılarak analiz yapılmaktadır. Bu teste farklı frekansların kullanılması sayesinde islami bankacılık gelişimi ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin geçici ve kalıcılığı hakkında bir fikir ortaya konulabilecektir (Tayfur Bayat, Sebnem Tas, 2016)

Breitung ve Candelon(2006) önerdikleri testte ilk önce birlikte bütünleştirilmiş ve daha yüksek boyutlu bir sisteme genelleştirilebilen, ikincisi kısa ve uzun vadeli öngörülebilirliği çözmek için kullanılabilen iki değişkenli bir vektör Otoregresif (VAR) yaklaşımı kullanır. BC yaklaşımında Geweke (1982) temel hipotezin $M_{Y \rightarrow X}(\omega) = 0$ herhangi bir frekansta Granger nedenselliğini test etmektedir. Ho hipotezinde, Y X'in Granger nedeni değildir.

$$H_0 : R(\omega)\beta = 0,$$

$$R(\omega) = \begin{bmatrix} \cos(\omega) \cos(2\omega) \dots \cos(p\omega) \\ \sin(\omega) \sin(2\omega) \dots \sin(p\omega) \end{bmatrix}$$

ω frekansı için nedenselliğin varlığı, %5 anlamlılık seviyesinde ki-kare değeri ile hesaplanan test istatistik değeri karşılaştırılması ile incelenir (Özer vd.2020) ya da olasılık değerleri mukayese edilir. LGDP ile LBANK arasındaki nedensellik ilişkisinin geçici ve/veya kalıcılığını test eden bu yaklaşım değişkenler durağan halde iken VAR(4) modeli kriterlerinin yerine getirilmesi ile analiz edilmiştir. Aşağıda tablo 3'te Frekans Alanı Nedensellik Testi ait istatistiki sonuçları gösterilmektedir:

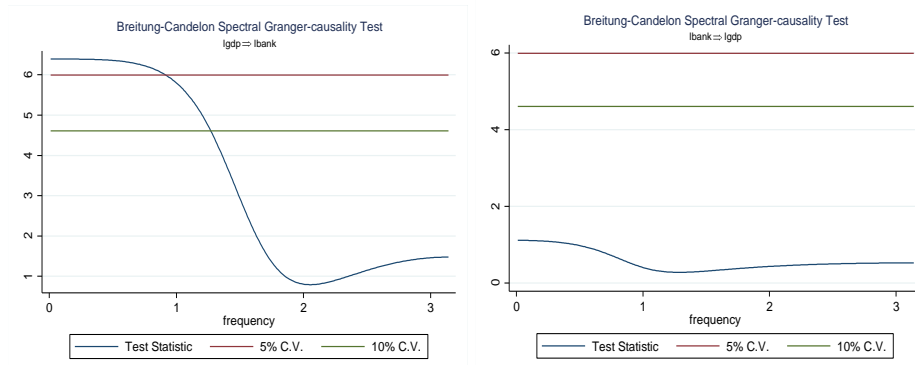
Tablo 3: CB Frekans Alanı Nedensellik

<i>Frekans Alanı Nedensellik Testi</i>			
	<i>Uzun Dönem (0,05)</i>	<i>Orta Dönem (1,5)</i>	<i>Kısa Dönem (2,5)</i>
LBANK'ten LGDP'ye doğru nedensellik	1.1101 [0,5740]	0.3087 [0,8570]	0.4961 [0,7803]
LGDP'ten LBANK'e doğru nedensellik	6.3915 [0,0409]*	2.9340 [0,2306]	1.1480 [0,5633]

*%5 anlamlılık seviyesinde nedensellik ilişkisini gösterir

Tablo 3'te elde edilen istatistik sonuçları dikkate alındığında LGDP'ten LBANK'a doğru kalıcı (uzun dönem) nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna karşın geçici (kısa dönem) nedensellik yoktur. $\approx 0,5$ iken uzun dönem nedensellik 7,42 çeyrek bir periyoda denk gelmektedir. Bu periyotlarda kalıcı nedensellikten bahsedilmektedir. LGDP'ten LBANK'a doğru sadece kalıcı (uzun dönem) nedensellik vardır. Aşağıdaki grafikte nedensellik testinin sonucuna ilişkin grafikler gösterilmektedir.

Grafik 1: BC Granger Nedensellik Test Sonuçları

Sonuç ve Politika Önerileri

İslami Bankacılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada Kazakistan ekonomisinde 2010 - 2020 dönemi aylık

Econder

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

verileri ile nedensellik analizleri yapılmıştır. İslami Bankacılık gelişimi için katılım bankalarının ticari müşterilere verdiği krediler kullanılırken, Gayri Sayfi Milli Hasıla'ya (GSMH) ait üç aylık veriler kullanılmıştır. Değişkenlerin araştırma yapılan dönemdeki trendleri ve değişimleri incelendiğinde durağanlıkları için Yapısal Kırılmalı Lee Strazicich Birim Kök Testi kullanılmış ve her iki değişken de yapısal kırılma altında birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Hem İslami Bankacılık gelişimi göstergesi hem de Gayri Sayfi Milli Hasıla oranının durağanlık durumları dikkate alınarak önce tüm dönemi tek bir nedensellik test istatistiği ile hesaplayan VAR analizine dayalı Toda Yamamoto Nedensellik testi uygulanmış, sonrasında ise kısa,orta ve uzun dönemler itibariyle nedenselliğe izin veren Breitung ve Calderon Frekans Alan Nedensellik Testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Toda Yamamoto Nedensellik testine göre GSMH oranından İslami Bankacılık özelinde finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedenselliği göstermektedir. Buna karşın frekanslara dayalı nedensellik testi sonuçlarına göre GSMH'dan finansal gelişmeye doğru kalıcı(uzun dönem) nedensellik tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar Kazakistan özelinde ekonomik büyümenin İslami Bankacılığın gelişimine yol açtığını ifade eden Talep takipli hipotezi doğrulamaktadır. Diğer bir ifadeyle reel kesimde meydana gelen bir büyümenin finansman ihtiyacına talep oluşturduğu, finansal sistemi geliştirici bir role sahip olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme ile birlikte daha çok finans hizmete talep olduğu dolayısı ile de İslami Bankacılık gibi yeni finansal kurumların oluşmasına zemin hazırladığı düşünülmektedir.

İslami Bankacılığın gelişiminden ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin olmadığı tespit edilirken bu durumun İslami Bankacılığın derinliğinin henüz yeterince oluşmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim Kazakistan' da İslami Bankacılığın toplam bankacılıktaki oranı 0,26% dır. Ekonomik büyüme ile birlikte artan finansal hizmetlerin çeşitliliğinin, erişiminin ve derinliğinin sağlanması ile İslami Bankacılığın gelişmesi söz konusu olacaktır. Finansal sistem içerisindeki bankacılık piyasasında İslami bankacılığın geleneksel bankacılığa oranı arttıkça reel kesimin üretim odaklı gelişimi sağlanacak bu da ekonominin istihdam odaklı büyümesine katkı sunacaktır.

Kazakistan ekonomisinde politika yapıcılarının bankacılık sistemi içerisinde İslami Bankacılık oranını artırması, bu sayede de reel ekonomiye daha çok katkı sunabilme imkanına ulaşması önerilmektedir. Ekonomik

performansın artırılması için İslami Bankacılığa erişimin önündeki engellerin kaldırılması, nitelik ve nicelik olarak ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. İslami Bankacılığın nitelik ve nicelik olarak ilerlemesi anlamına gelen İslami Bankacılığın gelişimi sağlandıkça ekonomik büyüme üzerinde olumlu performanslar elde edilecektir.

Kaynakça

Abramovitz, M. (1986). Catching up, forging ahead, and falling behind. *The journal of economic history*.46(2),(385-406p).

Aydın, M. K., Ak, M. Z., & Altıntaş, N. (2014). finansal gelişme'nin büyüme'ye etkisi: Türkiye özelinde nedensellik analizi. *Maliye Dergisi*, 167, 149-162.

Bayat, T., Tas, S., & Tasar, I. (2017). Energy consumption is a determinant of economic growth in BRICS countries or not. *Asian Economic and Financial Review*, 7(8), 823-835.

Bozkurt, M., Altıntaş, N., & Yardımcıoğlu, F. (2020). Katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: türkiye üzerine bir inceleme. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 6(1), 95-114.

Caporale, G. M., & Helmi, M. H. (2018). Islamic banking, credit, and economic growth: Some empirical evidence. *International Journal of Finance & Economics*, 23(4), 456-477.

David M Gould, Roy J Ruffin (1993/4/1). What Determines Economic Growth? *Economic review journal*. 2, (25-40p).

Furqani, H., & Mulyany, R. (2009). Islamic banking and economic growth: Empirical evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 30(2).

Gündüz, M., & Özyıldırım, Y. (2020). Does Financial Development Lead to Employment and Growth?: A Frequency Domain Causality Test for G7. In *Social, Economic, and Environmental Impacts Between Sustainable Financial Systems and Financial Markets* (pp. 1-20). IGI Global.

J.Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economic*. 106, 2, (407-44p).

Kazakistan merkez bankası. (2021).
(<https://nationalbank.kz/kzswitch=russian>) .

Kose, Prasad, Rogoff, Jin Wei. (2010). Financial Globalization and Economic Policies. *Handbook of Development Economics*. 5, (4283-4359p).

M. Aziakpono.(2013). Financial integration and economic growth : theory and a survey of evidence. *Journal for Studies in Economics and Econometrics*37(3): (61-86p).

Mensi, W., Hammoudeh, S., Tiwari, A. K., & Al-Yahyaee, K. H. (2019).

Impact of Islamic banking development and major macroeconomic variables on economic growth for Islamic countries: Evidence from panel smooth transition models. *Economic Systems*, 100739.

Niels Hermes, R. L. (1996). *Financial Development and Economic Growth*. 1st edition. Economics, Finance, Business & Industry (250-265p).

Schwab, P. K. (2012). World Economic Forum. (Geneva). Columbia University. *The Global Competitiveness Report 2012–20013: Full Data the framework of The Global Benchmarking Network*.(32-34p).

Statik BDT Komitesi. (2019)

(<https://www.gov.kz/memleket/entities/statlang=r>)

Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Planlama ve Reformlar Ajansı Ulusal İstatistik Bürosu.

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.

Y.Demirdöğen, F.Kaplan (2020). The Relationship between Participation Funds and Macroeconomic Variables; SVAR Analysis Approach *Turkish Journal of Islamic Economics (TUJISE)* 7 (2), 126-143.

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021